

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.326

О. Ю. Баличев

аспірант кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

ДО ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ «СТВОРЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ГРУПИ ЧИ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ»

Стаття присвячена аналізу об'єктивних і суб'єктивних ознак злочину, передбаченого ст. 258-3 КК України. Проаналізовано актуальні та суперечні питання кваліфікації злочину «Створення терористичної групи чи терористичної організації», а також деяких інших злочинів проти громадської безпеки.

Ключові слова: тероризм, злочини терористичної спрямованості, терористична група, терористична організація, співучасть, форми співучасті, організатор, організована група, злочинна організація.

Постановка проблеми. За останні роки проблема тероризму як в Україні, так і на світовій арені набула особливої актуальності. Тероризм – це складне соціальне явище, яке потребує дослідження не тільки за допомогою кримінального, міжнародного, адміністративного права, кримінології, науки про оперативно-розшукову діяльність, але й цілої низки суспільних наук, таких як політологія, філософія, соціологія, історія, конфліктологія, психологія.

Кінцевим етапом тероризму є вчинення терористичного акту, але задля його вчинення винним завжди необхідна більш-менш тривала підготовка та найчастіше певне сприяння з боку інших осіб.

Активізація злочинної діяльності терористичних угруповань та організацій ставить перед наукою кримінального права питання про необхідність протидії як злочинам, учиненим такими групами, так і злочину, передбаченого ст. 258-3 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Створення терористичної групи чи терористичної організації».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кримінальної відповідальності за злочини терористичної спрямованості були предметом наукового пошуку таких дослідників, як П.В. Агапов, В.Ф. Антипенко, М.М. Васілін,

А.А. Вознюк, В.О. Глушков, А.О. Данилевський, С.У. Дикаєв, А.І. Долгова, В.П. Ємельянов, В.С. Зеленецький, А.Е. Ізетов, М.П. Кіреєв, В.С. Комісаров, В.В. Крутов, В.А. Ліпкан, В.В. Лунєєв, В.В. Мальцев, В.О. Навроцький, В.П. Тихий, Г.О. Чорний, П.Л. Фріс, О.В. Шамара, В.П. Шишов та інші. Проте питанням кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого ст. 258-3 КК України, та кримінальної відповідальності за його вчинення приділялося небагато уваги. Вони залишаються актуальними та потребують подальшого дослідження.

Мета статті – дослідити актуальні питання щодо кваліфікації злочину «Створення терористичної групи чи терористичної організації» та проблем кримінальної відповідальності за його вчинення.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 258-3 КК України кримінально караним є діяння, яке полягає у створенні терористичної групи чи терористичної організації, керівництві такою групою чи організацією або участі у ній, а також організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації [1].

Одним з обов'язкових елементів складу злочину є об'єкт, без чіткого розуміння якого не-

можливо правильно кваліфікувати вчинене діяння та призначити відповідну міру покарання винній особі. Тому, даючи кримінально-правову оцінку злочину, оптимальним є починати саме з його об'єкта.

Стосовно визначення об'єкта злочину, розуміння його сутності, видів класифікації ніколи не було єдиної думки. Як об'єкт злочину називалися суспільні відносини; соціальна безпека, яка охороняється законом; блага, охоронювані законом; цінності; правовідносини; людина; інтереси.

Зазвичай, визначаючи об'єкт злочину, у кримінально-правовій літературі вказується таке: «Об'єкт – це те, на що завжди посягає злочин і чому він заподіює певну шкоду» [2, с. 94]. Тут варто додати: не тільки заподіює, але й створює загрозу такого заподіяння. Такої ж думки, наприклад, додержується М.І. Бажанов, зазначаючи: «Об'єкт злочину – це те благо, якому злочином спричиняється шкода, збиток, яке поставлено у безпосередню загрозу спричинення йому шкоди» [3, с. 30]. Тобто об'єкт – те, на що посягає злочин або чому створюється загроза. Прикладом можуть слугувати злочини проти громадської безпеки, такі як створення злочинної організації (ст. 255), бандитизм (ст. 257), все теж створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3), створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260). Усі наведені склади злочинів характеризуються створенням певної злочинної групи або організації, яке фактично є підготовкою до вчинення інших злочинів цим угрупованням. Наприклад, бандитизм полягає в організації озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб (а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі) [1].

У сучасності найчастіше в науці кримінального права об'єкт злочину характеризують як певні суспільні відносини, охоронювані законом про кримінальну відповідальність, та класифікують так: загальний, родовий (груповий) та безпосередній об'єкти – так звана класифікація «за вертикаллю». Виділяють також безпосередній обов'язковий і безпосередній додатковий (факультативний) об'єкти злочинів [4, с. 102–104].

Законодавець помістив ст. 258-3 у IX розділ Особливої частини КК України «Злочини проти громадської безпеки», визначивши цим родовий об'єкт створення терористичної групи чи терористичної організації, а саме – громадську безпеку, яка охоплює різні соціальні сфери.

В «Академічному тлумачному словнику української мови» «безпека» характеризується як стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [5, с. 137]. Під громадською безпекою розуміють суспільні відносини, що створюються для захисту життя та здоров'я невизначеної кількості людей і безпечного використання джерел підвищеної небезпеки [6, с. 318]. Тобто це безпека всіх і кожного – будь-якої особи, громадянина, а враховуючи, наприклад, об'єктивну сторону бандитизму, це також безпечне існування та діяльність юридичних осіб (безпека суспільства загалом). Крім того, злочини проти громадської безпеки посягають на життя та здоров'я невизначеного кола осіб, їх власність.

Тож як родовий об'єкт злочинів, передбачених IX розділом КК України, а відповідно і передбаченого ст. 258-3 КК України, треба розглядати сукупність суспільних відносин, охоронюваних нормами кримінального права, що складаються з приводу забезпечення безпеки невизначеному колу осіб та їх правоохоронних інтересів від шкоди, яка спричиняється або може бути спричинена видами діяльності та предметами що становлять підвищену небезпеку.

Безпосереднім об'єктом створення терористичної групи чи терористичної організації виступають суспільні відносини, які порушуються в конкретній сфері. На що ж посягає цей злочин? Яким охоронюваним законом про кримінальну відповідальність суспільним відносинам спричинюється шкода насамперед?

Таке діяння, як створення терористичної групи чи терористичної організації, було криміналізовано законодавцем і виділено як окрема норма КК України у зв'язку з підвищеною суспільною небезпекою злочину «Терористичний акт». Відповідно, будь-яке сприяння вчиненню цього злочину також становить велику небезпеку.

Як уже зазначалося, створення будь-якої злочинної групи (групової форми співучасті) практично є приготуванням для вчинення надалі конкретних злочинів (нападів, насильницьких злочинів, злочинів проти власності тощо), яке законодавець криміналізував в окремі статті Особливої частини КК України.

Відповідно до ст. 14 КК України готуванням до злочину є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину [1]. Вчинення злочину, передбаченого ст. 258-3 КК України, як і всіх злочи-

нів терористичної спрямованості, насамперед створює умови для реалізації кінцевої форми тероризму – вчинення терористичного акту (актів). Тож для того, щоб відповісти на поставлені вище запитання, перш за все, на наш погляд, треба звернути увагу на елементи складу злочину «Терористичний акт» і провести паралель.

Терористичний акт (ст. 258 КК України) – це застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою [1].

Одним із найважливіших елементів складу будь-якого злочину є його об'єктивна сторона, яка характеризує його зовнішню сторону. Особлива увага та значущість цього елемента складу злочину полягає в тому, що на практиці правоохоронні органи першочергово сприймають саме зовнішню сторону злочину. Крім того, визначення у теорії кримінального права способу вчинення злочину сприяє найчастіше більш ефективному визначенню його об'єкта. Наприклад, такий злочин, як грабіж, посягає, перш за все, на відносини власності, що і є його родовим і безпосереднім об'єктом. Але це злочинне діяння вчинюється шляхом відкритого викрадення чужого майна. При цьому грабіж може бути як не насильницьким (ч. 1 ст. 186), так і насильницьким (ч. 2 ст. 186). В останньому випадку до потерпілого застосовується насильство, яке не є небезпечним для його життя чи здоров'я, або погроза застосування такого насильства. Тож додатковим факультативним об'єктом грабежу може бути фізична або психічна недоторканність потерпілої особи.

Об'єктивна сторона терористичного акту виражається в чотирьох формах: 1) застосування зброї; 2) вчинення вибуху; 3) вчинення підпалу чи інших дій; 4) погроза вчинення зазначених дій.

Такі дії спрямовано не проти конкретної особи, а проти безпеки невизначеного кола осіб, тож загрожують громадській безпеці. Отже, безпосереднім об'єктом злочину «Терористичний акт» є сукупність суспільних відносин у сфері забезпечення громадськості від терористичних проявів і загроз.

Об'єктивна сторона терористичного акту може бути реалізована тільки шляхом активних дій, які при цьому створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків. Частина 2 ст. 258 КК України передбачає можливість настання тяжких наслідків унаслідок учинення дій, зазначених у диспозиції цієї норми. Якщо ж дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, призвели до загибелі людини, то це особливо кваліфікований склад злочину «Терористичний акт» (ч. 3 ст. 258). Основний склад злочину «Терористичний акт» передбачає лише можливість (створення небезпеки) настання суспільно небезпечних наслідків для життя, здоров'я людини, заподіяння значної майнової шкоди, настання інших тяжких наслідків. Отже, відносини власності, життя та здоров'я людей можуть виступати як факультативний об'єкт злочину, передбаченого ст. 258 КК України.

Стаття 258-3 КК України спрямована на посилення ефективності боротьби з терористичною загрозою, яка створює небезпеку нормальній життєдіяльності суспільства. І якщо створення терористичної групи чи терористичної організації є підготовкою для вчинення терористичного акту, то можна стверджувати, що безпосередній і додатковий об'єкти цих злочинів збігаються.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 258-3 КК України, виражається у вчиненні таких дій:

- 1) створення терористичної групи чи терористичної організації;
- 2) керівництво такою групою чи організацією;
- 3) участь в терористичній групі чи терористичній організації;
- 4) організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності такої групи чи організації.

Такі дії, як створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво нею та участь у такому злочинному угрупованні, за своїм змістом практично ідентичні з подібними діяннями, передбаченими ст. ст. 255 та 260 КК України, хоча є і певні відмінності. Тут же можна говорити також про бандитизм. Хоча в диспо-

зиції ст. 257 йдеться про організацію озброєної банди, але таке діяння за своїми суттєвими ознаками не відрізняється від створення злочинної групи (організації).

Під «створенням» щодо злочинного діяння, передбаченого ст. 258-3 КК України, треба розуміти будь-які активні дії, внаслідок вчинення яких виникає терористична група чи терористична організація. Тобто це може бути підшукування співучасників, розподіл між ними обов'язків, створення плану тощо. Як таке «створення» треба також розуміти вчинення дій, наслідком яких стало надання звичайній організованій групі чи злочинній організації ознак терористичного угруповання, основною відмінною рисою якого є спеціальна мета – вчинення терористичного акту. У свою чергу, метою терористичного акту є порушення громадської безпеки; залякування населення; провокація воєнного конфлікту або міжнародного ускладнення; вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами; привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного [1]. Також відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» № 25 від 2003 р. група є терористичною, якщо вона складається з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою здійснення терористичних актів, а терористичною організацією є стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів. Організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність із відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації [7].

Керівництво терористичною групою чи терористичною організацією передбачає виконання організаційно-розпорядчих функцій щодо такого злочинного угруповання або його структурних підрозділів (якщо йдеться про терористичну організацію). Це спрямування та координація діяльності такої групи (організації) загалом або окремих її учасників, виконання інших керівних функцій, зокрема розроблення плану дій, стеження за його виконанням та інше.

При цьому керівник терористичної групи чи терористичної організації може і не бути її орга-

нізатором (особою, яка створила угруповання). І навпаки – організатор не обов'язково буде виступати у ролі керівника.

Під участю в терористичній групі чи терористичній організації треба розуміти перебування особи у їх складі як із моменту утворення цієї групи (організації), так і з того моменту, коли інші учасники вже функціонуючого угруповання надали згоду на прийняття цієї особи в його склад. Така особа повинна чітко дати згоду на участь у складі терористичної групи чи терористичної організації або виявити таке бажання.

У цьому разі «участь у злочинному угрупованні» треба відрізнити від аналогічної ознаки, що характеризує бандитизм. Об'єктивна сторона бандитизму полягає в таких діях: 1) організація озброєної банди (з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб); 2) участь у такій банді; 3) участь у вчинюваному бандою нападі. Законодавець розмежує такі форми об'єктивної сторони, як участь у банді та безпосередня участь у вчинюваному бандою нападі. Особа може брати участь в одному чи двох нападах, учинених бандою, і при цьому не бути її учасником (не перебувати в її складі). Але якщо особа бере участь у таких нападах більш-менш регулярно, то є підстави вже говорити про її участь у складі банди.

Отже, участь у терористичній групі чи терористичній організації передбачає виконання в інтересах такої групи (організації) самостійно або з іншими її учасниками дій, спрямованих на реалізацію загального плану або на забезпечення існування чи функціонування цього угруповання.

Під організаційним чи іншим сприянням створенню або діяльності такої групи чи організації необхідно розуміти будь-яку допомогу, завдяки якій було полегшено процес виникнення такої групи чи організації, або ж реалізацію нею свого злочинного плану. Можлива, наприклад, матеріальна допомога (фінансування). Це скоріше один із видів співучасті у злочині – пособництво, оскільки функції пособника полягають у сприянні вчиненню злочину іншими співучасниками шляхом давання порад, вказівок, надання засобів чи знарядь або усунення перешкод, а також в обіцянці, даній заздалегідь, переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню злочину [1].

Злочин, передбачений ст. 258-3 КК України, треба вважати закінченим із моменту виконання особою хоча б одного із зазначених діянь: виникнення терористичної групи чи терористичної організації завдяки докладеним винним зусиллям; початку вчинення будь-яких дій, спрямованих на керівництво терористичною групою (організацією); вступу до складу такого злочинного угруповання; початку вчинення будь-яких дій, спрямованих на сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації.

За особливостями конструкції об'єктивної сторони (класифікація за моментом закінчення злочину) створення терористичної групи чи терористичної організації є злочином з усіченим складом. Момент закінчення цього злочину не залежить від того, чи розпочали учасники терористичної групи (організації) вчинювати конкретні акти тероризму.

У науці кримінального права відповідно до такої класифікації виділяють матеріальний, формальний, усічений, а іноді – формально-матеріальний склади злочинів.

Матеріальний склад злочину передбачає настання суспільно небезпечних наслідків як обов'язковий елемент об'єктивної сторони та наявність причинного зв'язку між діяннями і наслідками.

Формальний склад злочину не передбачає наслідків як обов'язкового елементу об'єктивної сторони злочину. Їх наявність або відсутність не впливають на кваліфікацію. Наслідки перебувають за межами складу злочину.

Формально-матеріальний склад злочину передбачає настання суспільно небезпечних наслідків як альтернативу іншим елементам чи ознакам, унаслідок чого в одній своїй частині цей склад злочину є матеріальним, а в іншій – формальним, як, наприклад, службове підроблення – відповідно до першої частини – формальний склад, а відповідно до другої – матеріальний, оскільки кримінальним законом у ч. 2 ст. 366 КК України передбачено настання тяжких наслідків унаслідок вчинення дій, зазначених у першій частині.

В усіченому складі злочину момент його закінчення ніби переноситься на більш ранню стадію вчинення злочину (замах, приготування). Тобто момент закінчення злочину пов'язується з учиненням діяння, що за своїм загальним

кримінально-правовим змістом є попередньою злочинною діяльністю, саме як у злочині, передбаченому ст. 258-3 КК України.

З суб'єктивного боку злочин «Створення терористичної групи чи терористичної організації» може бути вчинений лише з прямим умислом. Обов'язковим елементом є також мета злочину – вчинення терористичного акту або здійснення терористичної діяльності.

Суб'єктом розглядуваного злочину може бути будь-яка особа, яка є осудною і якій до початку вчинення злочину виповнилося 16 років. Хоча в аспекті кримінологічної характеристики, якщо йдеться про створення терористичної групи чи терористичної організації або керівництво, логічно припустити, що така особа повинна бути наділена певними задатками, як-от лідерські якості, рішучість, впевненість, здатність об'єднати навколо себе інших тощо.

Висновки і пропозиції. Отже, з одного боку, «Створення терористичної групи чи терористичної організації» є самостійним суспільно небезпечним кримінально караним діянням, з іншого ж – цей злочин сприяє вчиненню терористичного акту або здійсненню терористичної діяльності. За об'єктом посягання він збігається зі злочином «Терористичний акт», а за об'єктивною стороною певним чином – зі злочинами, передбаченими ст. ст. 255, 257 та 260 КК України.

Обов'язковою ознакою створення терористичної групи чи терористичної організації є спеціальна мета такого діяння – вчинення терористичного акту або здійснення терористичної діяльності.

Участь у терористичній групі чи терористичній організації передбачає обов'язкове виконання в її інтересах дій, спрямованих на реалізацію загального плану або на забезпечення існування чи функціонування цього злочинного угруповання.

Організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації треба розцінювати як один із видів співучасті у злочині, а саме – пособництво.

Враховуючи зазначене, злочин «Створення терористичної групи чи терористичної організації», на наш погляд, треба розцінювати як один із видів співучасті у вчиненні злочину, а саме – у вчиненні терористичного акту, або ж у інших видах терористичної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-03. URL:
2. Кримінальне право України: Загальна частина / За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 3-є вид., перероб. і допов. К.: «Юрінком Інтер», 2007. 496 с.
3. Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть. Днепропетровск: «Пороги», 1992. 168 с.
4. Матишевський П.С. Кримінальне право України: Загальна частина. К.: «А.С.К.», 2001. 352 с.
5. Білоштан А.П., Бурячок А.А., Гнатюк Г.М., Градова В.П. Академічний тлумачний словник української мови: в 11 т. / Відп. ред. І.К. Білодід. К.: «Наукова думка», 1970. Т. 1. 799 с.
6. Александров Ю.В., Дудоров О.О., Клименко В.А. Кримінальне право України. Особлива частина / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. К.: «Юридична думка», 2004. 656 с.
7. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» № 638-IV від 20 березня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 25. Ст. 180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.

Балычев О. Ю. К проблеме квалификации преступления «Создание террористической группы или террористической организации»

Статья посвящена анализу объективных и субъективных признаков преступления, предусмотренного ст. 258-3 УК Украины. Проанализированы актуальные и спорные вопросы квалификации преступления «Создание террористической группы или террористической организации», а также некоторых других преступлений против общественной безопасности.

Ключевые слова: терроризм, преступления террористической направленности, террористическая группа, террористическая организация, соучастие, формы соучастия, организатор, организованная группа, преступная организация.

Balychev O. Yu. Problems of qualification of crime for the “Creation of a terroristic group or a professional organization”

The article is devoted to the analysis of objective and subjective features of crime, provided by Art. 258-3 of the Criminal Code of Ukraine. The actual and controversial issues of qualification of the crime “Creation of a terrorist group or a terrorist organization” as well as some other crimes against public safety are analyzed.

Key words: terrorism, terrorist attacks, terrorist group, terrorist organization, complicity, forms of complicity, organizer, organized group, criminal organization.